

BOBI DAFI

Zamke percepcije

ZAŠTO GREŠIMO SKORO
U VEZI SA SVIM

Prevod sa engleskog

Ana Stefanović

Beograd
2019.
DERETA

Biblioteka
POSEBNA IZDANJA

Urednik izdanja
Aleksandar Šurbatović

Naslov originala
THE PERILS OF PERCEPTION
WHY WE'RE WRONG ABOUT
NEARLY EVERYTHING
Bobby Duffy

Copyright © Bobby Duffy, 2018
All rights reserved. First published in the UK
by Atlantic Books Ltd.
Copyright © ovog izdanja dela *Dereta*

*Za Bridžet i Martu, za koje znam da će me
koštati mnogo više od 458.000 funti.*

UVOD

Zamke su svuda

Mrzeo sam predavanja iz psihologije na fakultetu. Kako ih se sada sećam, držao ih je niz superpametnih, umilnih profesora, koji su međusobno slično izgledali, približnije žgoljavim rok zvezdama nego staromodnim academicima. Svi su bili visoki i mršavi, s frizurama koje se nisu uklapale u profesorske okvire. Nosili su crno od glave do pete ili, oni smeliji, košulje kitnjastih dezena i cipele s malčice preteranim špicevima. (Priznajem, može biti da mi ljubomora pomalo pomućuje opažanja; u stvari, mislim da sam upravo opisao Rasela Branda.) Studenti, oba pola, padali su na teme od oduševljenja – ne toliko zbog buntovničkog izgleda tih profesora već zato što se činilo da toliko mnogo znaju o tome kako razmišljamo. Većini zbunjenih mladih ljudi ništa nije privlačnije od toga da ih neko *zaista* razume.

Ali ja sam imao problem s tim. Mrzeo sam one spoznajne trikove koji su dokazivali da skoro svi upadamo u zamku pogrešnog načina razmišljanja. Smeštali bi nam pitanja i eksperimente koji su specijalno oblikovani da izmame određene odgovore i pokažu koliko su nam mozgovi tipični. U tom uzrastu nesigurnosti, ali i arogancije, želeo sam da budem poseban i nepredvidiv – ali moji odgovori su bili isti kao i odgovori svih ostalih.

Uzmimo, recimo, ovaj primer jednog profesora sa Univerziteta u Merilendu:

Imate priliku da zaradite dodatne bodove za zaključnu ocenu. Odaberite da li želite da vam se na finalnu ocenu doda dva boda ili šest bodova. Ali postoji jedna začkoljica: ako više od 10% razreda odabere šest bodova, onda niko neće dobiti bodove, čak ni oni koji su odabrali dva boda.¹

Ovo je jedan veoma direktan i poučan trenutak, lekcija iz „propasti opšteg dobra” – gde pojedinac pokušava da izvuče najveću korist iz određenog izvora, uzimajući više nego njemu jednaki, i time upropašćava korist za sve, uključujući i sebe. Naravno, razred se povinovao tom obrascu i omanuo. Oko 20% je odabralo šest bodova, tako da nisu dobili ništa. Štaviše, samo je jedan razred, u jednom semestru, tokom osam godina, koliko je profesor sproveo ovaj svoj blago okrutni eksperiment, uspeo da osvoji dodatne bodove.

Uzevši u obzir moju postojanu osetljivost na psihološke trikove, mora se primetiti ironija u činjenici da je veliki deo mog radnog veka do sada bio usredsređen na sprovođenje sličnih testova. Proteklih dvadeset godina proveo sam u firmi za istraživanje mišljenja Ipsos MORI, kreirajući i secirajući istraživanja sprovedena širom sveta, u cilju razumevanja šta ljudi misle i rade, i zašto. U proteklih deset godina sproveo sam stotine ispitivanja na temu pogrešnog razumevanja – onoga što nazivamo „zamkama percepcije” – istražujući niz socijalnih i političkih tema, od seksualnog ponašanja do ličnih finansija, u velikom broju zemalja. Do sada smo sakupili preko 100.000 intervjuva, u vezi s nekim pitanjima i u četrdeset zemalja, što nam pruža uvid za procenu odnosa opažanja i stvarnosti. Ovo je jedinstven i fascinantant izvor podataka o tome kako vidimo svet i zašto često toliko grešimo: raniji radovi uglavnom su bili

usredsređeni na samo jednu temu ili sferu života, a samo nekoliko njih je izašlo iz okvira od svega nekoliko zemalja. Potražite kompletne podatke o istraživanjima Ipsosa na adresi: www.perils.ipsos.com.

U svim studijama i u svakoj zemlji ljudi mnogo greše skoro u vezi sa svakom temom koju smo obradili, uključujući nivo imigracije, trudnoću u tinejdžerskom uzrastu, nivo kriminala, gojaznost, tokove globalnog siromaštva, kao i to koliko nas je na Fejsbuku. Ali ključno pitanje je – zašto?

Počnimo od pitanja koje ima malo veze sa socijalnom i političkom realnošću kojom ćemo se kasnije pozabaviti, ali koje pomaže da se rasvetli pitanje zašto postoji ovakva rupa između percepcija i realnosti: „Da li je Kineski zid vidljiv iz svemira?” Šta mislite? Ako ste imalo nalik populaciji opšte gledano, šanse su oko 50:50 da ste odgovorili sa „da”, budući da istraživanja pokazuju da polovina ljudi veruje da se Kineski zid vidi iz svemira.² Ali greše – ne vidi se.

Na svom najširem mestu, Kineski zid je širok samo devet metara, što je približno veličini omanje kuće. Osim toga, sagrađen je od kamena koji je po boji veoma sličan okolnim planinama, tako da se utapa u krajolik. Kada malo bolje razmislite, pomisao da se Kineski zid vidi iz svemira je zapravo pomalo suluda, ali postoje prilično dobri razlozi za to što ste mislili da se vidi.

Kao prvo, to nije nešto o čemu ste mnogo promišljali. Za razliku od mene, verovatno niste potražili informacije o širini zida ili o njegovoj udaljenosti od svemira (a onda se upleli u beskonačne forumске diskusije na temu ove tvrdnje). Nemate pred sobom potrebne činjenice.

Kao drugo, možda ste kroz maglu načuli nekoga ko je to tvrdio u trenutku kada niste na to posebno obraćali pažnju. Možda ste to videli i u novinama ili čuli na televiziji. Društvena igra Trivijal persjut je godinama imala ovu tvrdnju kao ponuđeni (netačni) odgovor. Manje je verovatno da ste tvrdnju pročitali u nekom od kineskih udžbenika, mada ona još uvek u njima stoji kao činjenica. Kako bilo,

verovatno ste to čuli negde, a zatim niste naišli ni na šta što tvrdnju opoziva, pa vam se tako podatak slegao u glavi.

Kao treće, gotovo sigurno ste na pitanje odgovorili brzo, u želji da nastavite dalje sa čitanjem – to je ona vrsta „brzog mišljenja” koju je popularizovao nobelovac, naučnik Danijel Kaneman, a koja se oslanja na mentalne prečice. Zbog toga ste možda pobrkali različite merne jedinice. Svi znamo da je Kineski zid izuzetno „veliki” – zapravo, to je jedna od najvećih ljudskom rukom napravljenih građevina na svetu. Ali ovo se pre svega odnosi na dužinu građevine, što nije svojstvo koje će je učiniti vidljivom iz svemira.

Što je najvažnije, vaš odgovor je verovatno bio emocionalniji nego što možda mislite da bi mogao biti na tako rutinsko trivijalno pitanje. Ako ga malo istražite, uvidećete da se čak i *astronauti* raspravljaju oko odgovora. (Samo da se zna, Nil Armstrong je rekao da se zid ne vidi, što je meni dovoljno.) Pronaći ćete čak i fotografije naizgled pouzdanih izvora koje pokušavaju da posvedoče da se Kineski zid vidi iz svemira. (U bar jednom slučaju, na fotografiji se zapravo vidi kanal.) Kada je nešto tako veliko kao što je Kineski zid, mi *želimo* da verujemo da astronauti, vanzemaljci, pa čak i bogovi, mogu da vide naših ruku delo. Želimo da to bude istina zato što je impresivno – a ovakva emocionalna reakcija utiče na našu moć opažanja stvarnosti.

Oslanjanje na predznanje koje je pogrešno, odgovaranje na neko drugo pitanje, a ne na ono koje nam je postavljeno, manipulisanje poređenjem kroz različite merne jedinice, oslanjanje na brzo razmišljanje i propuštanje da primetimo kako nam emocije oblikuju razmišljanje, samo su neke od zamki opažanja s kojima se suočavamo svakodnevno. Kineski zid je stvarna, fizička stvar, objekat koji se može premeriti. Zamislite sada koliko isti problemi opažanja stvaraju rasulo kada razmišljamo o kompleksnim i spornim društvenim i političkim pitanjima.

Ali postoji još nešto. Sada kada sam vam pokazao da jasne činjenice ukazuju na to da Kineski zid nije vidljiv iz svemira, verovatno mi verujete, a ako ste možda mislili da jeste, verovatno ste promenili

mišljenje. Naravno, ovo nije neka žustra rasprava, povezana s vašim identitetom ili plemenskim korenima, i zato je lakše slegnuti ramenima i promeniti mišljenje. Ali ipak, ostaje zaključak da imamo sposobnost da adaptiramo svoja verovanja kada smo suočeni s novim činjenicama.

Pošto sam počeo od (bukvalno) trivijalnog pitanja, želim da istaknem da ovo nije suštinski fokus knjige, ma koliko bi fascinantno i zadovoljavajuće moglo biti činjenično neznanje (drugih ljudi) i verovanje u apsurdno. Volimo da se podsmevamo tome što svaki deseti Francuz još uvek veruje da bi Zemlja mogla biti ravna; što četvrtina Australijanaca misli da su pećinski ljudi i dinosaurusi postojali u isto vreme; što svaki deveti Britanac misli da je napad 11. septembra bio zavera američke vlade; ili što 15% Amerikanaca veruje da mediji i vlada preko televizijskih predajnika šalju tajne signale kojima kontrolišu um.³ Naše glavno interesovanje nije sporedna glupost ili manjinsko verovanje u teorije zavere, već generalna i opšteprihvaćena pogrešna sagledavanja stvarnosti koja se tiče pojedinca, društva i politike.

Pogledajmo jedno uobičajeno pitanje o stanju društva koje je mnogo bliže našem fokusu: „Koliki deo populacije u vašoj zemlji ima preko šezdeset pet godina?” Razmislite i sami. Možda ste čuli da populacija u vašoj zemlji stari, a možda čak i da se suočava sa demografskom „vremenskom bombom”, da populacija starijih ljudi postaje prevelika da bi oni koji još rade mogli da popunjavaju penzioni fond. Mediji vrlo često ističu pritisak koji ekonomija trpi, izdržavajući rastuću stariju populaciju, a posebno u zemljama kao što su Italija i Nemačka. Bilo je čak i priča o tome kako je, u Japanu, prodaja pelena za odrasle na putu da premaši prodaju pelena za bebe. Ovakve priče su možda lažne, ali stvaraju tako živopisnu sliku da nam dugo ostaju u glavi.

Pa, šta mislite?

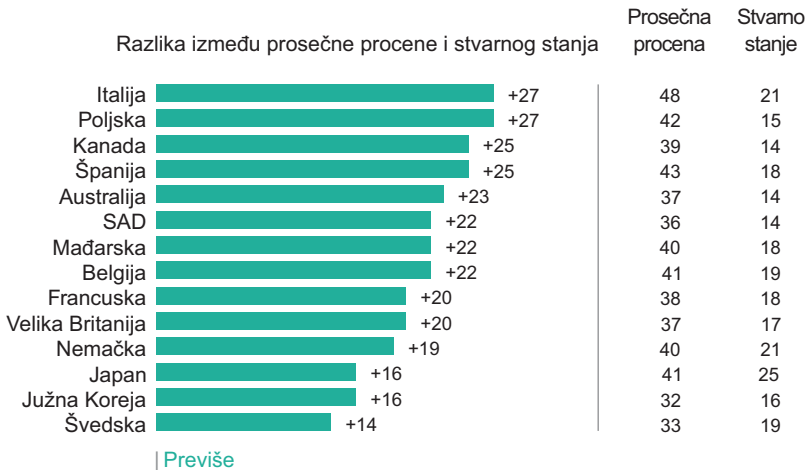
Kada smo pitali građane u četrnaest zemalja, u svakoj od njih je prosečna pretpostavka bila da starije populacije ima mnogo više

nego što je zaista slučaj. U Italiji je tačna cifra 21%, dok je u Japanu 25%. Ovo su velike brojke – svaki peti i svaki četvrti čovek celokupne populacije, što je ugrubo duplo više nego što je bilo pre generaciju ili dve. Međutim, prosečne procene su bile duplo više u odnosu na tačne podatke. Ljudi u Italiji su mislili da je 48% populacije – skoro polovina – starije od šezdeset pet godina.

Kao što vidite iz ovog vrlo jednostavnog primera, naše pogrešne percepcije nisu uzrokovane samo izrazito grozničavim političkim trenutkom u kom živimo. Ne postoje masivne kampanje za pogrešno sagledavanje koje sprovode automatizovani botovi na Fejsbuku ili Tviteru, koje pokušavaju da nas ubede u to da su naše populacije starije nego što stvarno jesu, ali ipak veoma grešimo. Naša pogrešna saznanja su rasprostranjena, duboka i dugotrajna. Političko

Pitanje: Koliki procenat populacije vaše zemlje čine ljudi stariji od šezdeset pet godina?

Slika 1. Sve zemlje su značajno precenile procenat populacije starije od 65 godina u svojoj zemlji.

neznanje je predmet brige od samog nastanka demokratije, kada je Platon džangrizao da je opšta populacija nedovoljno upućena da bi odabrala vladu ili je pozivala na odgovornost.

Teško je dokazati da su pogrešna sagledavanja rasprostranjena odavno, jer da bi se ona izmerila, potrebne su reprezentativne ankete, a socijalni naučnici su precizne ankete javnog mišljenja počeli da sprovode tek relativno skoro. Sredinom dvadesetog veka anketiranje percepcije ljudi na temu socijalnih okolnosti bilo je retko i uglavnom ograničeno na jednostavne političke činjenice – na primer, koja partija je na snazi, koja je njena politika i ko su njene vođe. Ali neka od ovih starih pitanja, koja su prvi put postavljena još četrdesetih, nedavno su postavljena ponovo u nekim studijama i, kao što ćemo videti, rezultati nagoveštavaju da se nije mnogo toga promenilo.⁴ Ljudi su bili jednako skloni pogreškama onda kao i sada, mnogo pre 2016, kada je organizacija Oksfordski rečnik proglasila „postistinu” (ideja da objektivne činjenice manje utiču na oblikovanje javnog mnjenja od pozivanja na emocije i lična ubedenja) za „reč godine”.

Ovo ne znači da naš trenutni, ideološki zadojeni diskurs i eksplozija društvene tehnologije nemaju efekta na naše sagledavanje stvarnosti, niti da ne živimo u posebno opasnim vremenima. Zapravo, te tehnološke promene su posebno zastrašujuće u pogledu toga kakav efekat imaju na tačnost našeg pogleda na svet ili na ključne teme – zato što kvantni skok naše mogućnosti da biramo i mogućnosti drugih da nam nameću svoje „individualne stvarnosti” podilazi nekim od naših najdubljih sklonosti, kao što su preferiranje našeg postojećeg pogleda na svet i izbegavanje konfliktnih informacija.

Ali upravo je u tome poenta – ako se usredsredimo samo na ono što je *spolja*, na ono što nam se govori, propustićemo ključni element problema: *način na koji razmišljamo* je delom uzrok našeg pogrešnog sagledavanja sveta.

Ovo pokreće značajnu stavku u vezi sa otkrićima istraživanja zamki percepcije – fokus ovog istraživanja nije toliko u tome da se

iskoreni *neznanje* koliko da se otkriju *pogreške u percepciji*. Čini se da je razlika neznatna i povlačenje jasne crte između ova dva je u praksi često teško, ali sam princip je neophodan.

Neznanje bukvlano znači „ne znati” ili ne biti upoznat s nečim. Pogrešna percepcija je izričito nerazumevanje realnosti ili, kako kažu Brendan Najen, koji je na čelu uprave Koledža Dartmut u Nju Hempširu, i njegove kolege: „pogrešne percepcije se razlikuju od neznanja utoliko što ih se ljudi drže s visokim stepenom sigurnosti... i sebe smatraju dobro obaveštenim”.⁵ Mali broj ljudi koje smo anketirali sebe smatra neupućenim; odgovaraju onako kako veruju da je tačno.

U praksi, umesto uredne linearnosti, postoji čitav spektar pogrešnih uverenja, od neznanja do pogrešne percepcije. Ljudi su nestabilni i nesigurni u mnogo slučajeva. Ova razlika pokazuje koliko je teško promeniti njihovo pogrešno sagledavanje prostim izlaganjem dodatnih informacija, kao da su prazna posuda koja samo čeka da bude napunjena činjenicama koje će popraviti njihov stav i ponašanje.

Istraživanje pogrešnih percepcija umesto neznanja preusmerava fokus s javnog mnjenja kao praznog papira po kome se može pisati na svest o raznovrsnim ljudima koji imaju raznovrsna mišljenja i uverenja motivisana mnogim sličnim, fundamentalnim načinima razmišljanja. Ono pokreće ključno pitanje *zašto* verujemo u ono što verujemo – ovo je prava vrednost razumevanja zamki percepcije. Naše pogrešne percepcije mogu da nagoveste šta je to oko čega se najviše brinemo – i u kojim slučajevima se ne brinemo onoliko koliko bi trebalo. Kao što ćemo videti, priče koje privlače pažnju, poput tinejdžerske trudnoće ili terorističkog napada, čine da pomislimo da su ovi fenomeni učestaliji nego što stvarno jesu, dok nas lično samoporicanje navodi da potcenimo rasprostranjenost gojaznosti širom populacije.

Naše pogrešne percepcije pružaju i neke suptilnije lekcije. Ono što mislimo da drugi rade i veruju – odnosno ono što smatramo da

je „društvena norma” – može imati značajnog uticaja na to kako i sami delamo, čak i kada je naše razumevanje te norme beznađežno pogrešno. Na primer, mnogi od nas za svoj penzioni ćup odvajaju nedovoljno za pristojan život u penziji – ali mislimo da je ovo ućestalija pojava nego što stvarno jeste. Budući da instinktivno osećamo sigurnost time što pripadamo „krdu”, ovo pogrešno uviđanje da je normalno ne štedeti moglo bi negativno da utiče na naše samo ponašanje.

Što je još važnije, kada uporedimo šta mislimo da *drugi* rade sa onim što kaŕemo da *mi* radimo, dobijamo nagoveštaj našeg pogleda na to isto ponašanje – na primer, koje su to stvari koje radimo, a kojih se stidimo. Ponekada je to ćega se stidimo iznenađujuće – i prosvetljujuće. Kao što ćemo videti u prvom poglavlju, izgleda da se više stidimo prejedanja šećerom nego toga što ne veŕbamo. Uviđanje da smo skloni tome da laŕemo sebe koliko šećera jedemo ključni je korak u poboljšanju našeg zdravlja – kao pojedinaca i kao društva. Ima tu lekcija za svakoga od nas, čak i ako se osećamo prilićno dobro obaveštenim o svetu. Naše greške nisu stvar tek gluposti: svi smo podložni lićnim predubedenjima i spoljnim uticajima na naše razmišljanje koji mogu da iskrive naše viđenje realnosti.

Raznovrsna objašnjenja naših pogrešnih percepcija mogu se podeliti u dve grupe: kako razmišljamo i šta nam je rećeno, odnosno pokretaći na lićnom nivou i društveni uticaji.

Kako razmišljamo

Moramo poćeti od toga kako se naš mozak bori sa brojevima, matematikom i statistićkim konceptima. Pošto se od nas ćesto traŕi da kvantifikujemo svet i svoje sagledavanje njega, numerićnost igra veliku ulogu u tome koliko dobro razumevamo svet opšte uzev. Samim statistikama o porastu podataka je nemoguće sasvim ovladati: zadivljujuće, preko 90% podataka na internetu nastalo je u poslednje

dve godine; 44 milijarde gigabajta podataka kreirano je na internetu *svakog dana* tokom 2016, a projektovano je da će ova brojka do 2025. skočiti na 463 milijarde gigabajta po danu.⁶ Zbog sve bržeg rasta kreiranja i prenošenja podataka o mnogim stvarima koje nas se tiču, pitanje vladanja brojkama je važnije nego ikad.

Bavljenje onom vrstom računice koja nam je sada potrebna mnogima od nas ne dolazi baš sasvim prirodno. MRI studije mozgov ljudi (i majmuna!) pokazuju da imamo ugrađeni „osećaj za broj”, ali smo pre svega naviknuti na brojeve jedan, dva i tri, a dalje od toga, detektujemo velike (ne male) razlike pri poređenju brojeva nekog objekta.⁷ Često pribegavamo ovim evolucionim numeričkim veštinama.

Ali život većinom zahteva računice koje su kompleksnije od poređenja relativne veličine malih brojeva. Pre jednog veka, veliki pisac naučne fantastike H. Dž. Vels rekao je:

[...] beskonačni društveni i politički problemi pristupačni su i zamislivi samo onima koji su dobro obučeni za matematičku analizu, a nije mnogo daleko vreme kada... će, za potpunu inicijaciju u efikasnog građanina jedne od novih kompleksnih svetskih Država koje su sada u razvoju, biti neophodna sposobnost da se računa, da se razmišlja u prosecima i maksimumima i minimumima, kao što je danas neophodno da se čita i piše.⁸

Velsova primedba koliko je važno matematičko razumevanje za „beskonačne društvene i političke probleme” kao da je skrojena za naše doba, ali treba da pređemo dug put pre nego što u potpunosti ispunimo njegovu viziju. Bezbroj eksperimenata pokazuje da oko 10% javnosti ne razume proste postotke.⁹ Mnogo veći deo nas ima problema s razumevanjem verovatnoće. Francuski akademik Laplas opisao je verovatnoću kao „zdrav razum sveden na račun”, ali ovo većini nas ne pomaže da budemo bolji u sračunavanju verovatnoće.¹⁰

Na primer, ako dva puta bacite novčić, koja je verovatnoća da dobijete dve glave?

Odgovor je 25%, zato što postoji četiri jednako verovatna ishoda: dve glave, dva pisma, glava pa pismo i pismo pa glava. Zabrinjavajuće, tek svaka četvrta osoba u nacionalno reprezentativnom ispitivanju je ovo pogodila, čak i kada im je bilo ponuđeno više odgovora.¹¹ Ovo se možda čini kao prilično apstraktan test naših sposobnosti za razumevanje ključnih činjenica o svetu, ali kao što ćemo videti, razmišljanje u skladu s teorijom verovatnoće je osnova za izgradnju ispravnog razumevanja društvenih okolnosti.

Još je više zabrinjavajuće to što izgleda da i nismo mnogo potreseni zbog svoje manjkave matematičke fluentnosti. U istraživanju koje smo sprovedeli za Kraljevsko statističko udruženje u Velikoj Britaniji saznali smo da, suprotno Velsovoj viziji, mnogo više značaja pridajemo rečima nego brojevima (što je bilo pomalo obeshrabrujuće i za mene i za Kraljevsko statističko udruženje). Kada smo upitali ljude šta bi ih učinilo više ponosnim na svoju decu, da im dobro idu reči ili da im dobro idu brojevi, samo 13% je odgovorio da bi bili najviše ponosni kada bi im deca bila vešta s matematikom, dok je 55% reklo da bi bili najponosniji zbog veštine svoje dece u čitanju i pisanju. (Preostalih 32% je reklo da ne bi bili ponosni ni u jednom od ta dva slučaja, što se čini kao prilično bezosećajno strogo roditeljstvo!)¹²

Daleko od toga da je nesavršeno znanje statistike verovatnoće jedini uzrok našeg pogrešnog sagledavanja. Proteklih decenija, pioniri iz oblasti ekonomije ponašanja i socijalne psihologije obavili su na hiljade eksperimenata kako bi otkrili i razumeli druge greške i prečice koje su uobičajene za ljudski um – ono što nazivamo „pristrasnostima” i „heuristikom”. Oni su proučili našu naklonost ka informacijama koje potvrđuju ono u šta već verujemo, našu usredsređenost na negativne informacije, našu podložnost ukalupljivanju i kako volimo da imitiramo većinu. Kako su Danijel Kaneman i njegov dugogodišnji saradnik Ejmos Tverski pretpostavili, naše

prosudivanje i preference su obično rezultat takozvanog brzog mišljenja, osim ako nisu preoblikovane ili oborene sporim, promišljenim rezonovanjem.¹³

Jedna uobičajena mentalna greška koju vredi istaći unapred, i zato što je možda manje poznata, a i zato što je ključna za mnoge slučajeve pogrešnog sagledavanja o kojima ćemo govoriti, jeste „emocionalna neuračunljivost”, teorija koja nalaže da, kada grešimo u vezi s nekom društvenom činjenicom, uzrok i posledica vrlo lako mogu biti dvosmerni. Na primer, recimo da ljudi precenjuju stepen kriminala u svojoj zemlji. Da li ga precenjuju zato što su zabrinuti oko toga ili su zabrinuti zato što ga precenjuju? Postoje dobri razlozi da se misli da ima od oba pomalo, što stvara začarani krug pogrešnih percepcija koji je veoma teško razbiti.

Najzad, postoji i mogućnost da su naše pogrešne percepcije gotovo potpuno oblikovane instinktivnim delom našeg mozga – ideja koja se izrodila iz oblasti psihofizike (izučavanje naših psiholoških reakcija na fizičke stimulanse). Ovo je tek nedavno počelo da se primenjuje na socijalne probleme, a analize koje su uradili Dejvid Landi i njegovi studenti diplomci Elenor Brauer i Brajan Gvej na Univerzitetu u Indijani ukazuju na to da se značajan deo grešaka koje pravimo pri procenjivanju socijalne stvarnosti može objasniti vrstama predubeđenja koja su primetili u načinu na koji ljudi govore o fizičkim stimulansima. Na primer, mi potcenjujemo glasne zvukove i veoma jako svetlo, a precenjujemo tihe zvukove i prigušenu svetlost, na prilično predvidiv način – što je obrazac koji primećujemo i u podacima o tome kako sagledavamo stanje društvenih i političkih okolnosti. Naginjemo ka zlatnoj sredini kada nismo sigurni, što može značiti da naš fundamentalni pogled na svet i nije toliko pristrasan koliko se čini.

Međutim, za razliku od zvuka i svetlosti, okolnosti koje ćemo promatrati su često socijalno posredne i naše izričite procene za nas imaju značenje koje branimo i povezane su sa našim drugim stavovima. Uprkos tome, nalazim da je psihofizika ohrabrujuć dodatak

za razumevanje naših pogrešnih percepcija: možda i nismo baš uvek toliko u krivu koliko mislimo, ili tačnije, naše greške možda ne predstavljaju tako pristrasan pogled na svet.

Ono što nam se govori

Druga grupa faktora koji utiču na to kako i šta mislimo o svetu je spoljnog ishodišta.

Kao prvo, tu su mediji. Uvek kada predstavljam svoja otkrića iz istraživanja zamki percepcije, prvo „pitanje” koje svaki put dobijem – ponekad ga neko uzvikne iz publike, dok još uvek govorim – jeste: „To je *Dejli mejl* efekat!” (ako sam u Velikoj Britaniji) ili „to je *Foks njuz* efekat!” (ako sam u SAD) ili „to je efekat lažnih vesti!” (kada prezentujem, pa, bilo gde).

„Lažne vesti” su koncept koji se veoma brzo proširio tokom 2017, a proglašen je za „reč godine” bar jednog izdavača rečnika. Ali ja smatram da ovaj termin i nije baš od pomoći i da ima samo usputni značaj za vrste pogrešnog opažanja koje nas ovde zanimaju, i to iz nekoliko razloga.

Kao jasno određen pojam, premali je u kontekstu našeg istraživanja. Naše ključne pogrešne percepcije ne vuku koren iz potpuno izmišljenih priča, ponekad stvorenih kao mamac klikova kako bi se zaradio novac za autore ili izdavače, ili, kao što ćemo istražiti, iz još nesrećnijih razloga.

Čak i ova ograničena upotreba termina je podrivena, i to uglavnom čini subjekt većine „pravih” lažnih vesti Donalda Trampa, jer je on pomogao da se termin pretvori u frazu za napad i na medije generalno, i na pojedinačne objave s kojima se protivnici ne slažu. „Nagrade za lažne vesti 2017” koje su održane na veb-sajtu Republikanske stranke, na primer, sadržale su kompleksan niz „pobednika”, od istinskih pogrešaka u izveštavanju, tvitova na ličnom nalogu nekog novinara koje je on u međuvremenu oporekao i obrisao,

fotografija koje su prikazivale skupine manjim nego što zaista jesu, navodno pogrešnog načina hranjenja japanskog šarana, odbijenih rukovanja koja su na kraju ipak prihvaćena – pa sve do poricanja dosluha s Rusijom tokom predsedničkih izbora 2016.

Kao što ćemo videti, naše pogrešne percepcije ni slučajno nisu samo „efekat lažnih vesti” – mada ćemo se pozabaviti neverovatnim domašajem i zastrašujućim stepenom verovanja u nekoliko primera istinskih lažnih vesti najprestižnijih medija, kako bismo istakli veličinu izazova dezinformisanja.

Iako se nećemo mnogo osvrutati i kuditi medije u našim objašnjenjima, oni ipak igraju važnu ulogu u stvaranju sistema i osnaživanju pogrešnih percepcija. Međutim, mediji generalno nisu najznačajniji suštinski uzrok naših pogrešnih percepcija, iako jesu uticajni: dobijamo onakve medije kakve zaslužujemo ili zahtevamo.

Ovih dana, tehnologija informisanja i društvene mreže stvaraju još više izazova za naše percipiranje činjenica, ako uzmemo u obzir to do koje mere danas možemo da filtriramo i sami skrojimo šta ćemo videti onlajn, kao i činjenicu da to sve više radimo, a da i ne primećujemo ili ni ne znamo. „Filter-baloni” ili „komore odjeka” pothranjuju naše pogrešne percepcije. Nevidljivi algoritmi i naša lična pristrasna selekcija pomažu u formiranju naše individualne stvarnosti. Brzina napretka tehnologije koja dozvoljava ovakvo cepkanje je zastrašujuća, ali istovremeno i očigledno kompleksna i nezaustavljiva toliko da nas ostavlja bez reči. Da nam je neko pre samo nekoliko godina sugerisao da će svako od nas imati svoju pojedinačnu realnost onlajn, činilo bi nam se kao da priča o epizodi serije *Black Mirror* (*Crno ogledalo*), ali danas ovo prihvatamo uz prosto sleganje ramenima. Ovo je opasno, zato što se poigrava s nekim od naših najdubljih psiholoških kaprica – željom da naši već postojeći stavovi budu još jednom potvrđeni i našim instinktivnim izbegavanjem svega što te stavove izaziva.

Naše samozadovoljstvo može biti protreseno najnovijim skandalom koji je preplavio Fejsbuk, sa kog su podatke od oko 87 miliona

korisnika, izgleda, upotreбили politički konsultanti iz organizacije Kembridž analitika, u cilju targetiranja komunikacije tokom kampanje za predsedničke izbore u SAD 2016. i tokom referendumu za EU u Velikoj Britaniji. Pa ipak, prvi znaci pokazuju da čak ni ovaj šokantni primer nije inicirao masovno odbacivanje našeg „filtriranog sveta”; čak i tokom vrhunca reportaža o ovome tehnološke firme za monitoring su prijavile da je upotreba Fejsbuka širom sveta ostala u uobičajenim, očekivanim okvirima.¹⁴

Politika i politička kultura takođe direktno pothranjuju našu pogrešnu percepciju. Retko ko ima direktan kontakt s političarima na službi, toliko veliki deo onoga što nam političari i vlada saopštavaju dolazi preko medija, a direktna saopštenja političara čine nesrazmernu količinu medijskog izveštavanja, posebno tokom ključnih izbornih kampanja. A poslednjih godina smo imali preveliku količinu ključnih kampanja. I pobjeda Donalda Trampa u Americi i izglasan Bregzit u Velikoj Britaniji naširoko su prozvani vrhuncem obmanljive komunikacije, što je izrodilo nove fraze poput „alternativnih činjenica”. Ipak, naravno, nikada nije postojalo zlatno doba u kom je politička komunikacija bila stoprocentno tačna, ni u jednoj zemlji. Na primer, u Francuskoj sredinom XVII veka, tokom građanskog rata, ozloglašena serija pamfleta stvorila je prostor za opravdanu pobunu zbog kraljevske opresije, pored sasvim lažnih optužbi da je vodeći ministar Luja XIV, kardinal Mazaren, počinio čitav niz seksualnih prestupa, uključujući i incest.¹⁵

Naravno, političari sve više komuniciraju s narodom putem društvenih mreža, tvitovi predsednika Trampa postali su toliko značajan deo njegove komunikacije da je njegova sekretarka za medije potvrdila da oni jesu zvanična saopštenja. Kao rezultat toga, usledili su pokušaji tužbe nekih korisnika Tvitera zbog toga što ih ne mogu videti jer su blokirani, a bilo je čak i poziva da se tvitovi dodaju u Nacionalnu arhivu: možemo da se opustimo, slučaj *covfefe* će biti očuvan za buduće generacije.¹⁶

Najzad, postoji i ono što nazivamo stvarnim životom – ono što sami direktno vidimo; ono što čujemo od porodice, prijatelja, kolega; ono sa čim se suočavamo kada se krećemo kroz život. Nisu svi naši pogledi na društvene okolnosti nastali pod uticajem televizije i Tvitera. Ali kao što ćemo uskoro uvideti, veoma je rizično pretpostaviti da je naše lično iskustvo sasvim tipično – počevši od toga kako brinemo o sopstvenom zdravlju.

*

U narednim poglavljima povešću vas u obilazak toga šta razmišljamo i kako razmišljamo o nekim od najvećih odluka koje su danas pred nama, od toga koliko novca štedimo za penziju i kako da reagujemo na zabrinutost u vezi sa imigracijom, do toga kako da podstaknemo ljude da se angažuju oko globalnog siromaštva. Dok posmatramo gde grešimo, razmatraćemo i kako da prestanemo da grešimo – i kao pojedinci i kao društvo. Jeste moguće da postanemo svesniji onih okolnosti na koje se naše odluke oslanjaju. Ne moramo da pokleknemo pred zamkama naših pogrešnih percepcija.

Dok čitate predstojeća poglavlja u kojima istražujemo naše pogreške u sagledavanju i njihove uzroke, imajte na umu ovih pet stvari:

1. Mnogi od nas pogrešno razumevaju mnoštvo osnovnih socijalnih i političkih činjenica.
2. Ono što pogrešno razumevamo jednako je uslovljeno i našim načinom razmišljanja i onim što nam je rečeno – što znači da, ma koliko to želeli, ne možemo samo da krivimo medije, društvene mreže ili političare za naša pogrešna uverenja.
3. Naše pogrešne predstave su često pristrasne u određenom smeru, zato što naše emotivne reakcije utiču na našu percepciju realnosti. Stoga naše pogrešne

percepcije pružaju značajne naznake koje ne bi trebalo podrugljivo da ignorišemo.

4. Razumevanje pravih razloga zbog kojih grešimo nam pruža šansu da promenimo naše pogrešne predstave, individualno i kolektivno.
5. Nije sve tako beznadežno, i to iz dva razloga: svet nije tako loš kao što mislimo, a često je i sve bolji; i nismo u tolikoj meri zarobljeni svojim pogrešnim razmišljanjem kao što se ponekad čini – ipak umemo da promenimo mišljenje, i same činjenice imaju važnu ulogu u tome.

Osećam se privilegovano jer sam imao priliku da radim na tako raznovrsnim, fascinantnim istraživanjima, i da razumem naše pogrešne predstave iz toliko različitih uglova. Nemam nikakav lični interes da pripišem izvor naših pogrešnih predstava samo jednom posebnom uzroku, niti da zaključim da samo jedna posebna aktivnost može rešiti taj problem. Istina je da uzroka ima mnogo, baš kao i aktivnosti koje je potrebno poduzeti zarad poboljšanja.

Jednu stvar vredi istaći: strastveno verujem da su u ovome činjenice još uvek važne, kao i da imaju važnu ulogu u formiranju naših gledišta i ponašanja. *Nije* u redu stvarati ili podsticati pogrešne predstave samo zato što to odgovara našem cilju ili iskorišćava nešto što ljudi *osećaju* kao istinito. Treba da prepoznamo da su naše emocije i obrasci mišljenja značajni delovi objašnjenja – potpuno razumevanje toga zašto grešimo je naša jedina šansa da se više približimo realnosti. I to je cilj: da se držimo razumevanja sveta zasnovanog na činjenicama.

Postoji i mnogo nade.

Realno stanje sveta danas i toga kako se promenio bolje je nego što nam se čini. Bilo je toliko izvanrednog napretka u mnogim socijalnim problemima o kojima ćemo ovde govoriti. Što ne znači da tvrdimo da stvari stoje savršeno, ili da nismo mogli da učinimo više, ali osećaj optimizma je opravdan, i to merljivim činjenicama.

Premda mnoštvo rezultata na koje ću se fokusirati iz socijalne psihologije živo oslikava naše predrasude, to ne bi trebalo da nas navodi da zaključimo da smo automatizovani roboti, otporni na rezonovanje i nove informacije. Možda i nije preveliko iznenađenje, ali nisam sasvim odustao od svoje studentske sumnje u to da je ljudski um krajnje predvidiv. Nadam se da ova knjiga pruža uravnoteženi pogled: prikazao sam neke zapanjujuće pogrešne predstave o svetu i to koliko razloga za tu pogrešku potiče od našeg načina razmišljanja – ali i to da ima više nade nego što se isprva čini i da same činjenice u tome imaju važnu ulogu.

Jedan od najfascinantnijih aspekata naših istraživanja o pogrešnim percepcijama za mene je bilo prikupljanje informacija o okolnostima raznovrsnih socijalnih problematika u mnoštvu zemalja. To je ujedno i sjajan podsetnik ne samo na to koliko zabrinjavajuća ili ohrabrujuća realnost može biti već i na to koliko su raznovrsna gledišta i ponašanja među raznolikim nacijama. Jedna od naših urođenih sklonosti jeste da pretpostavimo da su drugi ljudi više kao mi nego što zaista jesu. Ovi podaci dokazuju koliko je ta pretpostavka često pogrešna. Ako ništa drugo, nadam se da će vam ova knjiga pokazati koliko je svet raznoliko i izvanredno mesto.

SADRŽAJ

UVOD

Zamke su svuda	7
Kako razmišljamo	15
Ono što nam se govori	19

POGLAVLJE 1

Zdrav razum	25
Hrana za misli	26
Sramota i šećer	31
Opasnosti našeg instinkta stada	34
Pelcovanjem protiv neznanja	38
Na vrhu sveta	44

POGLAVLJE 2

Seksualne fantazije	51
Koja je vaša brojka?	53
Šta ste očekivali?	59
Moralni kompas	68

POGLAVLJE 3

Tačan iznos?	74
Banka mame i tate	75
Zaglavljani u gnezdud	78
Naše zlatne godine?	80
Nejednake mere	86

POGLAVLJE 4

Spolja i iznutra: imigracija i religija	93
Umišljena imigracija	94
Imigrantski zatvorenici	103
Islamsko stanje svesti	106
Sve je u glavi?	113

POGLAVLJE 5

Bezbedni i sigurni	117
Više ubistava?	119
Više terora?	125

POGLAVLJE 6

Političke obmane i nezainteresovanost	131
Demokratski deficit	133
Muški svet?	138
Zapostavljeni	143

POGLAVLJE 7

Bregzit i Tramp: nepravični i pusti snovi	151
EU referendum gluposti	152
Zakrivljene banane	156
Prave lažne vesti	161
Mudrost mase i pusti snovi	166

POGLAVLJE 8

Filtriranje našeg sveta	171
Naše onlajn komore odjeka	172
Previše pažljivo biramo prijatelje	177
Na mreži, stalno	179
Zbližiti svet?	182
Bušenje našeg balona	186

POGLAVLJE 9

Svetska briga	192
Globalno siromaštvo i zdravlje	193
Sve teče u pogrešnom pravcu	198
Jedan nasuprot mnogih	201
Osetiti strah	203

POGLAVLJE 10

Ko najviše greši?	206
1. Emotivna izražajnost	211

2. Nivo obrazovanja	212
3. Mediji i politika	213

POGLAVLJE 11

Savladavanje pogrešnih percepcija	219
Šta možemo da uradimo?	222
1. Stvari nisu tako loše kao što mislimo – i većina stvari biva sve bolja	226
2. Prihvatiti emociju, ali izazvati misao	227
3. Kultivisati skeptičnost, ali ne i ciničnost	227
4. Drugi ljudi nisu kao mi onoliko koliko mislimo	229
5. Usredsređenost na ekstremne primere nas takođe vodi ka stranputici	229
6. Ukinuti filtriranje sveta	230
7. Kritička, statistička i čitalačka pismenost teško će se promeniti, ali možemo još da napredujemo	231
8. Još uvek se mari za činjenice, i proveravanje činjenica je važno	232
9. Treba i da ispričamo priču	234
10. Bolje i snažnije angažovanje je moguće	235
ZAHVALNICA	239
BELEŠKE I NAPOMENE	241
Napomene	242

Bobi Đafi
ZAMKE PERCEPCIJE

Za izdavača
Dijana Dereta

Lektura
Aleksandra Šašović

Korektura
Blum

Likovno-grafička oprema
Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-270-5

Tiraž
1000 primeraka

Beograd 2019.

Izdavač / Štampa / Plasman
DERETA doo
Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd
tel./faks: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižara DERETA
Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.65

ДАФИ, Боби

Zamke percepcije : zašto grešimo skoro u vezi sa svim / Bobi Dafi ; prevod sa engleskog Ana Stefanović. – 1. Deretino izd. – Beograd : Dereta, 2019 (Beograd : Dereta). – 274 str. : ilustr. ; 21 cm. – (Biblioteka Posebna izdanja / [Dereta, Beograd])

Prevod dela: The perils of perception / Bobby Duffy. – Tiraž 1.000. – Bibliografija: str. 241–270.

ISBN 978-86-6457-270-5

а) Мишљење

COBISS.SR-ID 279745036